

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
педагогічний факультет
кафедра музичного мистецтва

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Печенюк М. А.

«25» листопада 2019 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістранта

з теми: **«РОЗВИТОК НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО
МИСТЕЦТВА ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст. ст. (на прикладі ансамблю
сопілкарів «Фольклор» (м. Кам'янець-Подільський))»**

Виконала: магістрант
ММб1 - М18z групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Войтюк Марина Павлівна

Керівник:
Маринін І.Г., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музичного мистецтва

Рецензент:
Лабунець В.М., доктор пед. наук, професор
кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільський

2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-6
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАДИЦІЙНОГО ТА АКАДЕМІЧНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ - початку ХХІ століть.....	3-30
1.1. Основні тенденції розвитку традиційного та академічного ансамблево-оркестрового виконавства в Україні	7-22
1.2. Розвиток аматорського та професійного народно-інструментального мистецтва в Україні кінця ХІХ – початку ХХІ століть.....	22-33
РОЗДІЛ ІІ. СОПІЛКОВА АНСАМБЛЕВА МУЗИКА В ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ.....	33-70
2.1. Періодизація етапів розвитку конструкцій оркестрових сопілок Б. Гулашевського і П. Цинкалова в контексті зародження та функціонування ансамблю сопілкарів «Фольклор».....	33
2.2. Тип, характер побутування та класифікація інструментів сопілкового ансамблю «Фольклор».....	39
2.3. Техніко-виконавські характеристики оркестрових сопілок Б. Гулашевського і П. Цинкалова та їх особливості.....	47
2.4. Основні напрями формування репертуару ансамблю сопілкарів «Фольклор»	57
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

На сьогодні питання збереження національно-культурних традицій, вивчення та відродження духовної спадщини, невід'ємною складовою частиною якої є народно-інструментальна музика, в Україні є досить актуальними. Масивний неоціненний пласт фольклору Південно-Західного Поділля, його висока духовна цінність спонукають до збереження власних автентичних національних джерел, вивчення і відтворення їх оригінальних надбань. У фольклористиці подільського краю тема народно-інструментальної традиції як своєрідної школи усвідомлення найкращих світоглядних позицій завжди має яскравий самобутній характер і відіграє провідну роль у формуванні духовного збагачення українського народу.

Сучасні науковці зацентровують увагу на вихованні та розвитку духовної сфери сучасної людини. На необхідності вирішення зазначеної проблеми наголошують такі державні документи, як Концепція національного виховання [46], Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття [79] тощо. Тому не випадково одним із складних і багатогранних завдань, висвітлених у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), є створення умов для формування духовно багатого особистості громадянина України» [25]. Одним із важливих засобів виховання духовності людини є народно-інструментальне мистецтво, що наділене універсальними можливостями перетворення зовнішніх культурних цінностей у духовний світ особистості.

Різнобічні аспекти народно-інструментальної музики та окремі розвідки соціально-культурологічного, інструментознавчого і філологічного змісту за період XX – початку XXI століття присутні в дослідження відомих українських вчених-музикознавців: О. Гнатюка, С. Грици, В. Гуменюка, О. Ільченка, Ф. Колесси, К. Квітки, М. Лисенка, Г. Хоткевича, М. Хая.

Сучасні науково-методичні спеціалізовані форми етно-інструментознавчих розвідок простежуються у працях відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників: Б. Водяного, І. Мацієвського, Л. Пасічняк, О. Трофимчука, Л. Черкаського, Б. Яремка, де здійснено ґрунтовний аналіз

етно-інструментознавчих аспектів народно-інструментальної музики, що є суттєвим досягненням у дослідженні окресленої проблеми.

Однак попри значний масив наукових праць, присвячених зазначеній проблемі, помітно не вистачає досліджень, в яких було б простежено культурно-історичну еволюцію традиції сопілкового ансамблево-оркестрового виконавства, в контексті зародження, конструювання оркестрових інструментів, функціонування та виконавської творчості в окремому регіональному географічному ареалі його поширення.

Недостатній рівень досліджуваності проблеми з одного боку, а також недостатня розробленість науково-аналітичної бази – з іншого, є підставою стверджувати про недостатнє вивчення зазначеної наукової проблеми. Цим і зумовлений вибір теми магістерської роботи: **«Розвиток народно-інструментального мистецтва Південно-Західного Поділля другої половини ХХ – початку ХХІ ст. ст. (на прикладі ансамблю сопілкарів «Фольклор» (м. Кам'янець-Подільський))»**.

Метою нашого дослідження є цілісне і системне вивчення народно-інструментальної традиції сопілкового ансамблю в південно-західному регіоні Поділля в її динамічному розвитку другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у нерозривному зв'язку з виконуваною музикою та музичним інструментарієм.

Згідно мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати наукову літературу щодо питання зародження, становлення і розвитку традиційного та академічного ансамблево-оркестрового виконавства в Україні в ХХ – початку ХХІ століть;
- висвітлити періодизацію етапів розвитку конструкції оркестрових сопілок Гулашевського-Цинкалова, історичні витoki зародження сопілкового оркестру «Фольклор» та його виконавську творчість;
- висвітлити експериментальну діяльність кам'янецьких майстрів Б. Гулашевського і П. Цинкалова;

- з'ясувати тип, характер побутування, класифікацію та художньо-технічні й функціональні характеристики оркестрових сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова;
- проаналізувати внесок А. Твердохліба у формування репертуару ансамблю сопіларів «Фольклор» та окреслити його основні напрями.

Об'єктом дослідження є народно-інструментальне мистецтво України.

Предмет дослідження – ансамбль сопіларів «Фольклор» (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницької області) в контексті зародження, конструювання оркестрових інструментів, функціонування та виконавської творчості.

Методи дослідження: **джерелознавчий** (опрацювання наукової літератури в контексті історичних, політичних та соціокультурних процесів в межах досліджуваного періоду); **музикознавчий** (аналіз техніко-виконавських характеристик сопілок Б. Гулашевського та П. Цинкалова); **порівняльно-історичний** (дослідження історичних аспектів становлення народно-інструментального ансамблево-оркестрового виконавства); **біографічний** (з'ясування внеску керівників творчого колективу та майстрів оркестрових сопілок в досліджуваний період).

Практичне значення роботи. Матеріали магістерської роботи можуть використовуватися у процесі вивчення відповідних тем у низці навчальних дисциплін: «Інструментознавство та оркестрування», «Методика викладання гри на музичних інструментах», «Основний музичний інструмент та концертмейстерський клас», «Виконавська майстерність з фаху», «Оркестровий клас», «Практикум роботи з народно-інструментальними колективами» викладачами педагогічних училищ, училищ культури, музичних училищ, мистецьких факультетів вищих навчальних закладів.

Джерельну основу дослідження склали наукові праці українських і зарубіжних вчених дослідників напряму розвитку народно-інструментального мистецтва, а саме: систематизація характеристик українських народних інструментів (автохтонність походження народних інструментів) (Г. Хоткевич) [99]; еволюція традиційних форм народно-інструментального музикування в

Західному Поділлі (Б. Водяний) [10]; поетапне становлення академічного народно-інструментального ансамблевого мистецтва України ХХ ст. (історико-виконавський аспект) (Л. Пасічняк [85]; дослідження проблеми розвитку і тенденції академічного народно-інструментального мистецтва в Україні (М. Давидов) [23; 24]; окреслення проблеми функціонування народно-інструментальної музики в зіставленні з іншими видами народної творчості (І. Мацієвський) [70], з'ясування особливостей інструментального складу українського народного оркестру, природи і форму народних інструментів (В. Комаренко) [45], витоки і становлення професійної сопілкової культури в Україні (Б. Корчинська-Яскевич) [48], етнорегіональні дослідження сопілкового виконавства (Яремко Б.) [107; 108; 109; 110].

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини ХХ – початку ХХІ століть, оскільки в зазначений період простежується культурно-історична еволюція та динамічний розвиток сопілкового ансамблевого виконавства в Україні.

Апробація дослідження відбулася через озвучення головних положень магістерської роботи на звітній науково-практичній конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 24 квітня 2019 року (тема доповіді: «Музично-педагогічні аспекти роботи та творчі досягнення керівника оркестру сопілкарів Анатолія Твердохліба») та обговорення роботи на попередньому захисті на засіданні кафедри музичного мистецтва 25 листопада 2019 року (протокол № 13).

Структура магістерського дослідження. Робота містить вступ, два розділи, шість параграфів, висновки, список використаної літератури (110 позицій). Загальний обсяг роботи – 80 сторінок.

ВИСНОВКИ

Отже, теоретичний аналіз мистецтвознавчої літератури та історичних джерел засвідчує, що дослідження актуальних проблем народно-інструментального мистецтва в Україні в різноманітних аспектах її функціонування практикувалося як українськими так і зарубіжними науковцями – органологами, фольклористами, журналістами, мистецтвознавцями, діячами освіти і культури. Результатом їх багаторічних наукових досліджень є поява нових ідей та новітніх підходів у систематизацію методик дослідження народного інструментарію й виконавства, значне розширення та диференціація наукових понять і наукової термінології.

Зокрема, в дослідженні окреслюються і подаються історико-етнографічні матеріали про характер і тип побутування сопілкового оркестру «Фольклор» на теренах Південно-західного Поділля, особливості оркестрових сопілок конструкції Гулашевського-Цинкалова, їх діапазон, функціональні та техніко-виконавські можливості, а також напрями формування репертуарного доробку творчого колективу.

Результати дослідження дають підставу виокремити наступні висновки:

1. На основі теоретичного аналізу музикознавчих джерел та історико-документальних архівних матеріалів з'ясовано основні етапи зародження, становлення, розвитку та функціонування сопілкового оркестру «Фольклор» Кам'янець-Подільського УТОС (Українське товариство сліпих) Хмельницької області в історико-культурних та соціально-політичних умовах періоду другої половини ХХ – початку ХХІ століть.
2. Детальне дослідження історико-культурних процесів удосконалення музичних інструментів дає підставу виокремити періодизацію його етапів.

Перший етап (початок 60-х – 69 рр. ХХ ст.) – період започаткування перших зразків модифікацій діатонічних оркестрових сопілок Б. Гулашевського, що створило підґрунтя для пошуків і

вдосконалення форми, діапазону та їх техніко-виконавських характеристик.

Другий етап (початок 70-их – 79 рр. ХХ ст.) – період вдосконалення зразків модифікації хроматичних оркестрових сопілок Гулашевського-Цинкалова, що характеризується започаткуванням процесу академізації сопілкового оркестрового виконавства через активне поширення сопілки в концертній практиці, появою перших зразків оригінальних творів для сопілкових ансамблів та оркестрів.

Третій етап (80-ті роки ХХ ст. й до сьогодні) демонструє активну творчо-виконавську концертну діяльність ансамблю «Фольклор» на основі академізації народно-інструментального жанру.

3. За характером побутування сопілковий ансамбль «Фольклор» належить до **аматорського** спрямування з використанням елементів традиційної (автентичної) народної музики та творів академічного жанру, оскільки творчий колектив характеризується наявністю в його учасників професійної музичної освіти так і аматорів без освіти.
4. На основі опрацьованих наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних науковців-інструментознавців з класифікації музичного інструментарію з'ясовано, що музичні народні інструменти сопілкового оркестру «Фольклор» представляють групу **аерофонів** (духові); за тембровою ознакою музичні народні духові інструменти доцільно класифікувати як **темброво-спорідненні**, що об'єднуються схожим тембром і специфікою звуковидобування; за способом звуковидобування оркестрові сопілки є **лабіальні** (губні) (*labium* (лат.) – *губи*) духові музичні інструменти.
5. За інструментальним складом тип сопілкового ансамблю «Фольклор» є **однорідний**, де основою музичного інструментарію творчого колективу є оркестрові сопілки.
6. Удосконалення оркестрових сопілок майстрами – Б. Гулашевським і П. Цинкаловим є головним чинником зародження першого в Україні

сопілкового оркестру, який за інструментальним складом (піколо, прими, альти, тенори, баритони, баси, контрабаси) та діапазонними характеристиками (від **мі**-контроктави до **фа**-четвертої октави) відповідає професійним академічним вимогам сучасного оркестрового виконавства і є вагомим внеском у розвиток академічного народно-інструментального виконавства в Україні.

7. Детальний аналіз і зіставлення з конструкціями різних моделей оркестрових сопілок українських майстрів Є. Бобровника, Д. Демінчука, В. Зуляка, Н. Матвєєва, І. Склєра, О. Шльончика дають підставу стверджувати, що феноменальним досягненням майстрів Б. Гулашевського і П. Цинкалова є виготовлення ними двох ексклюзивних хроматичних сопілок-контрабасів: **до**-мажор (довжина – 2 м 60 см; діаметр – 16 см) та **соль**-мажор (довжина – 2 м 90 см; діаметр – 20 см) є унікальними інструментами-рекордсменами і найбільшими в світі.
8. Аналіз художнього репертуару сопілкового ансамблю дає підставу констатувати, що перелік творів визначають два його напрями:
  - **фольклорний** (фольклорні награвання в сучасних опрацюваннях);
  - **академічний** (перекладання та інструментування вітчизняних і зарубіжних класичних творів).

Репертуар ансамблю сопілкарів «Фольклор» поєднує такі складові:

1. Оригінальні музичні твори вітчизняних та зарубіжних композиторів.
  2. Перекладання музичних творів вітчизняних та зарубіжних композиторів.
  3. Традиційні (автентично-фольклорні) народні мелодії Південно-західного Поділля.
9. Аналіз репертуару сопілкового ансамблю дає підставу стверджувати про виняткову роль керівника Анатолія Твердохліба у його формуванні. На основі фольклорного цитатного зерна подільського краю, автор у

власних інструментуваннях зумів втілити оригінальний мистецький задум – інструментальну стилізацію та реконструкцію музичних творів зі збереженням автентичності, чим, в такий самобутній спосіб, значно доповнив дуже обмежену інструментальну сопілкову спадщину досліджуваної доби.

10. Успішні виступи сопілкового оркестру «Фольклор» і його досягнення на міжнародних, всесоюзних, всеукраїнських конкурсах та фестивалях народно-інструментальної музики свідчать про високий виконавський рівень колективу, який збагатив фундамент розвитку сопілкового мистецтва в народно-інструментальній культурі Південно-Західного Поділля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барсова І. Книга про оркестр. Київ : Муз. Україна. 1981. 176 с.
2. Безугла Р. Баянне мистецтво в музичній культурі України (друга половина ХХ століття): дисертація на здобуття наук. ступ. канд. мист-ва: спец. 17.00.01. / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2004. 200 с.
3. Бец О., Олійник В. Троїсті музики: минуле і сьогодення: навчально-метод. посібн. Кам'янець-Подільський, 2009. 48 с.
4. Булучевский Ю., Фомин В. Краткий музыкальный словарь для учащихся // Ленинград: Музыка, 1980. С. 220.
5. Богданова О. Лірницька традиція в контексті духовної культури України: дисертація на здобуття наукового ступеня канд.. мист-ва: спец. 17.00.01. / Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2002. 210 с.
6. Бортник Є. Струнний інструментарій Слобідської України в минулому і сучасному. // Музична Харківщина: Зб. праць кол. авт. Харків. ін-ту мистецтв ім. І. П. Котляревського / Упоряд. П. Калашник, Н. Очеретовська. Харків, 1992. С. 192-196.
7. Брояко Н. Специфіка артикуляційних засобів бандуриста // Наук. вісн. НМАУ ім. П.І. Чайковського. 2000. Вип. 14, кн. 6. С. 56-65.
8. Вертков К., Благодатов Г., Язовицкая Э. Атлас музыкальных инструментов народов СССР. 2-е доп. М., 1975. 396 с.
9. Воеводин В. Пособие для руководителя студенческого оркестра народных инструментов. Киев. 2003. 143 с.
10. Водяний Б. Народна інструментальна музика Західного Поділля: проблеми еволюції традиційних форм музикування: дис. ...канд. мист-ва: спец. 17.00.03. Спб., 1993. 156 с.
11. Гайдамака Л. Оркестр з українських народних інструментів // Музика масам. 1928. № 10-11. С. 6-7.

12. Гайдамака Л. Оркестр з українських народних інструментів // Музика масам. 1929. № 1. С. 4-7; № 3. 1929. С. 21-22; № 5. 1929. С. 6-8; № 10-11. 1929. С. 14-16; № 12. 1929. С. 20-23.
13. Геварт Ф. Руководство к инструментровке: Пер. П. И. Чайковского. Москва, 1868.
14. Гордійчук М. Фольклор і фольклористика: Зб. статей. Київ, 1979. 252 с.
15. Гуменюк А.І. Українські народні музичні інструменти. Київ, 1967. 244 с.
16. Гусак Р. Традиційні духові музичні інструменти в Україні: сьогодення і перспективи // Актуальні напрямки відродження та розвитку нар.-інструм. мистецтва в Україні : матеріали Першої всеукр. наук.-практ. конф. : тези доп. Київ, 1995. С. 12–14
17. Гуцал В. Грає оркестр українських народних інструментів. // Бібліотечка художньої самодіяльності РАЙДУГА, № 11 Київ : Мистецтво, 1978. С. 5–50.
18. Гуцал В. Грає оркестр українських народних музичних інструментів. Київ, 1978. 168 с.
19. Гуцал В. Інструментровка для українського оркестру народних інструментів. Київ, 1988. 79 с.
20. Грица Софія. Фольклор у просторі і часі. Тернопіль, 2000. 225 с.
21. Грица С.Й. Українська фольклористика XIX – початку XX століття і музичний фольклор. Київ –Тернопіль : Астон, 2007.153 с.
22. Грінченко М. Українська народна інструментальна музика // Вибране. – Київ, 1959. С. 55–65.
23. Давидов М. Проблеми розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в Україні: Зб. статей / НМАУ ім. П.І. Чайковського. Київ, 1998. 206 с.
24. Давидов М. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста (акордеоніста): наук. вид. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. 308 с.

25. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ, 1994. 61 с.
26. Дутчак В. Професійні засади бандурного мистецтва. // Бандура. 1997. № 59-60.
27. Дверій Р. Сопілка і становлення сопілкової виконавської школи [машинопис]. [приватний архів автора]. Львів, 1975. 25 с.
28. Дrajниця Л. Оригінальний репертуар оркестрів народних інструментів УРСР (1930-1970 рр.). Львів, 1982. 39 с.
29. Эльшек О. Стилиевые типы народной инструментальной музыки в Словакии. // НМИ и ИМ. Ч. 1. Москва. С. 68–105.
30. Єргієв І. Український «модерн-баян» як феномен світового мистецтва: автореф. дис... канд.. мист-ва. Одеса, 2006. 20 с.
31. Жолдак Б. Музичні війни або талант Віктора Гуцала : художньо-документальна повість. Київ, 2004. 416 с.
32. Іваницький А. Українська музична фольклористика. Київ : Заповіт, 1997. 235 с.
33. Іванов Є. Академічне баянно-акордеонне мистецтво на Україні (історичний аспект) : автореф. дис... канд.. мист-ва.. 17.00.02. Музичне мистецтво. Київ, 1995. 17 с.
34. Іванов П. Музики з Поділля. Київ, 1972. 67 с.
35. Іванов П. Оркестр українських народних інструментів. Київ, 1981. 110 с.
36. Ільченко О. Художні основи аматорського народно-оркестрового виконавства: автореф. дис. доктора мистецтвознавства: 17.00.03 / НМАУ ім. П.І. Чайковського. Київ, 1996. 60 с.
37. Ільченко О. Народне оркестрове виконавство: аматорство і проблеми художності : монографія / Відп. ред.. А.П. Лащенко. Київ, КДІК, 1994. 116 с.
38. Имханицкий М. История баянного и аккордеонного искусства: учебн. пособие. // М., РАМ им. Гнесиных, 2006. 520 с.

39. Каргин А. Работа с самодеятельным оркестром русских народных инструментов. Москва : Музыка, 1982. 159 с.
40. Квітка К. Професіональні народні співці й музиканти на Україні: програма для дослідів їх діяльності та побуту. Київ, 1924. 98 с.
41. Квитка К. К изучению украинской народно-инструментальной музыки. // Избранные труды: В 2 т. / Сост. и коммент. В. Гошовского. Москва, 1973. Т.2. С. 251-273.
42. Князев В. Еволюція виконавської техніки в українській баянній школі (друга половина ХХ століття): автореф. дис... канд.. мист-ва : 17.00.02. Музичне мистецтво. Київ, 2005. 20 с.
43. Колеса Ф. Мелодії українських народних дум. Київ, 1978. 95 с.
44. Колеса Ф. Музикознавчі праці / Підгот. до друку, вступ. стаття і прим. С. Грици. Київ, 1970. 592 с.
45. Комаренко В. Український оркестр народних інструментів. Київ : держ. в-цтво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. 82 с.
46. Концепція національного виховання. // Рідна школа. 1995. № 6.
47. Корній Лідія. Історія української музики. Київ–Харків–Нью-Йорк. 1996.
48. Корчинська-Яскевич Б. М. Витоки і становлення професійної сопілкової культури в просторі українського інструменталізму. Рукопис : дис... канд. мистецт.-ства за спеціальністю: 17.00.03. Музичне мистецтво. (Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка, Міністерство культури України). Львів, 2017. 215 с.
49. Корчинський М. Спроба історичного вивчення сопілки // Наукові збірки ЛДМУ ім. М. Лисенка. 2006. вип. 11. С.154–160.
50. Корчинський М. Академічне сопіларство – предмет мистецтва і науки // Виконавське музикознавство: методологія, теорія майстерності, інтерпретаційні аспекти, Науковий вісник НМАУ ім. П. Чайковського, вип. 91, 2010, С. 218-228.
51. Кропивницький В. Музично-пісенна творчість митців Хмельниччини. // Хмельницький, «Поділля», 1997. 260 с.

52. Лапченко В. Методика початкового навчання гри в оркестрі народних інструментів. Київ : Музична Україна, 1985. С. 3-34.
53. Леонтієв П., Печенюк М. Буквар сопілкаря : навчально-методичний посібник. Хмельницький «Поділля», 1998. С. 132.
54. Леонтович М.Д. Друга збірка пісень з Подолля. Київ, 1903. 11 с.
55. Лисенко М. В. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм. 2-е вид. Київ, 1978. 95 с.
56. Лисенко М. Народні музичні інструменти на Україні / Передмова М. Щоголя. Київ, 1955. 62 с.
57. Лисенко М. Оригінальний музичний інструмент // Народна творчість та етнографія. 1965. № 3. С. 110.
58. Лисенко М. Цимбали. // Народна творчість та етнографія. 1968. № 5. С. 54-55;
59. Лысенко М. Пути формирования развития инструментальных ансамблей и оркестров народных инструментов на Украине: автореф. дисс. ...канд. искусствоведения: 17.00.03. /Ленинград., гос. ин-т театра, музыки и кинематографии. Ленинград, 1977. 11 с.
60. Лошков Ю. Володимир Андрійович Комаренко: монографія. Харків: ХДАК, 2002. 113 с.
61. Лошков Ю. Аматорство та естетичні засади європейського професійного музичного мистецтва // Аркадія. 2009. № 3. С. 15–18.
62. Лошков Ю. І. Академізація народно-інструментального мистецтва в Укра-їні / Лошков Ю. І. // Вісн. Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв : Мистец-твознавство. Архітектура : [зб. наук. пр.] / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків. 2009. № 16. С. 91-97.
63. Мазур Я. Навчання учнів сільської школи гри на хроматичній сопілці. // Музика в школі. Київ : Музична Україна, 1974. С. 125-136.
64. Максимів С. Академічна сопілка та її виконавські аплікатури // Мистецтвозн. студії НАНУ, Інст–т мистецтвознавства, фольклористики

- та етнології ім. М. Т. Рильського: театр, музика, кіно, ч. 1. (29) Київ, 2010. С. 63–70.
65. Маринін І.Г. Оркестр сопілкарів Анатолія Твердохліба як феномен музичної культури Поділля. // Збірник наукових праць. Педагогічна освіта: теорія і практика. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 1. С. 399-405.
66. Маринін І.Г. Характеристика оркестрових сопілок Гулашевського-Цинкалова з позицій еволюційних процесів народно-інструментального виконавства. // Щомісячний науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2013. Вип. 101 (№ 6). С. 95-99.
67. Маринін І.Г. Сопілки конструкції Б. Гулашевського і П. Цинкалова як унікальне явище в народно-інструментальній музичній культурі України // Вісник КНУКіМ. Мистецтвознавство. Київ. Вип. 27, 2012. С. 123-127.
68. Матвеев Н.Д. Оновлення сопілки. Київ : держ. в-во образо-творчого мистецтва і музичної літератури, 1959. 39 с.
69. Марцинковський С. Яким бути оркестрові? // Музика. 1987. № 2. С. 13-14.
70. Мациевский И. Народная инструментальная музыка как феномен традиционной культуры. Общетеоретические проблемы: автореф. дисс. ...д-ра искусствоведения: 17.00.02. / ЛГИ театра, музыки и кинематографии им. Н.К. Черкасова. Ленинград, 1990. 47 с.
71. Мацієвський І. Музичні інструменти гуцулів. Вінниця: Нова Книга, 2012. 464 с.
72. Мациевский И. К проблеме определения понятия «народные музыкальные инструменты» // Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. 2015. № 207. С. 23–30.

73. Мацієвський І. Ігри й співголосся. Контонація. // Тернопіль: Астон, 2002. 170 с.
74. Мацієвський І. Про жанровий поділ української народної інструментальної музики. Львів, 1990. С. 16–19.
75. Мацієвський Ігор. Жанрові угруповання української традиційної інструментальної музики. Львів, 2000. 236 с.
76. Музыкальный энциклопедический словарь. / Гл. ред. Г. Келдыш. Москва, 1990. 672 с.
77. Музыкальная энциклопедия. // Советская энциклопедия. Москва, 1982. Т.5. С. 838.
78. Морозевич Н. Бандурне мистецтво як культурне надбання сьогодення: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд.. мист-ва за спец. 17.00.03. Музичне мистецтво. Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової, Одеса, 2003. 18 с.
79. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. 2001, 24-31 жовтня.
80. Незовибатько О. Ознайомлення з музичними інструментами та організація інструментальних ансамблів. Київ, 1966. 79 с.
81. Носов Л. Василь Зуляк. Київ, 1960. 23 с.
82. Носов Л. Музична самодіяльність Радянської України: (1917–1977) / Л. Носов. [2-е вид. пер. й доп.]. Київ : Музична Україна, 1984. 72 с.
83. Ольховський А. Нарис історії української музики. Київ: Музична Україна, 2008. 238 с.
84. Омельченко А. Ф. Народні співці-музиканти в Україні. Київ : Музична Україна, 1980. –183 с.
85. Пасічняк Л. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст.: історико-виконавський аспект: автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства: 17.00.02. / ЛДМА ім. М.В. Лисенка. Львів, 2007. 17 с.

86. Повзун Л. І. Народно-інструментальне виконавство в контексті музичної культури України // Інтелігенція і влада: [гром.-політ. наук. зб. / ред. Гончарук Г. І.]. Серія: Історія. О., 2009. С. 272–279.
87. Пшеничний Д. Інструментовка для оркестру народних інструментів. – Київ, 1985. 69 с.
88. Сідлецька Т. І. Культурно-історична еволюція українського оркестру народних інструментів. Вінниця: ВНТУ, 2009. 184 с.
89. Сумцов М. Українські співці й кобзарі. Харків, 1910. 19 с.
90. Срезневский И. Материалы для словаря древнерусского языка: В 3 т. Т. 1. Санкт.-Петербург, 1893. С. 33; Т. 2. С. 189 С. 82.
91. Сташевський А. Баянне мистецтво України: тенденції розвитку оригінальної музики та індивідуальне втілення жанрово-стильового аспекту у творчості Володимира Рунчака: автореф. дис... канд.. мист-ва: 17.00.03. Музичне мистецтво. Київ, 2004. 20 с.
92. Трофимчук О. Темброва еволюція в українській народно-оркестровій музиці: дис. ...канд. мист-ва: 17.00.03. Київ, 2007. 200 с.
93. Указ Президента України «Про Всеукраїнський огляд народної творчості». Київ, № 1387/99, 23 жовтня, 1999. (сайт Президента України).
94. Фетисов І. Народний термін «коліно» в практиці виконавців-інструменталістів Лівобережжя України. // Музичний фольклор в системі навчання та виховання молоді. Тернопіль, 2000. С. 26–32.
95. Хай Михайло. Музика Бойківщини. Центр усної історії та культури – Родовід. Київ, 2000. 304 с.
96. Хай Михайло. Ембріональні форми антифонно-поліфонічного мислення в сучасному колядницькому обряді бойків. // Традиційна музика Карпат: християнські звичаї та обряди. Івано-Франківськ, 2000. С. 20–42.
97. Хай М. Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція) : дис.. на здоб. наук. ступеня докт. мист-ва за фахом 17.00.03 –

- муз. мист-во. Інст. мист-ва, фольк-ки та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Київ., 2007. 543 с.
98. Хорнбостель Э. Систематика музыкальных инструментов. / Э. Хорнбостель. К.Закс // Нар. муз. инструменты, музыка: Сб. статей и материалов / Под общей ред. Е.В. Гиппиуса. Москва: Сов. композитор, 1987. Ч.1.
  99. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Харків, 2002, 290 с.
  100. Черкаський Л. Українські народні музичні інструменти / Київ : Техніка, 2003. 264 с. (Народні джерела).
  101. Чеченя К. А. Інструментальна музика в Україні другої половини XVI – середини XVIII століття і проблеми автентичності у виконавській культурі : автореф. канд. мист.: спец. 26.00.01 «Теорія й історія культури» Київ, 2008. 28 с.
  102. Чеченя К. А. Зображення музичного інструментарію в образотворчому мистецтві України XVII – середини XVIII століть // Актуальні проблеми історії, теорії та практики х удожньої культури: зб. наук. праць. Київ: Міленіум, 2009. Вип. XXII. – С. 237–241
  103. Штукар О.Є. Інструментально-ансамблева гра в Україні: друга половина XVI – сер. XVII ст. (за матеріалами іконографічних та письмових пам'яток) // Музичне мистецтво: [зб.наук.пр.]. Донецьк-Львів. 2009. Вип. 9. С. 262–269.
  104. Шухевич В. Гуцульщина: [У 5 ч.]. (Матеріяли до українсько–руської етнології; Т. 5). Ч. 3. Львів. 1902. 257 с.
  105. Щербаківський Д. Оркестри, хори і капели на Україні за панщини // Музыка: Місячник укр. культури. Київ, 1924. ч. 7–9. С. 141-155.
  106. Юцевич Є., Безп'ятов Є. Оркестр народних інструментів. Київ : Мистецтво, 1948. 110 с.
  107. Яремко Б. Уторопські сопілкові імпровізації. Рівне, 1997. 120 с.
  108. Яремко Б. Бойківська сопілкова музика. Львів, 1998. 246 с.

109. Яремко Б. І. Сопілкова музика гуцулів: монографія. Львів: Сполом, 2014. 184 с.
110. Яремко Б. І. Етноінструментознавство. Рівне: РДГУ, 2003. 188 с.